

ДЖЕРЕЛА ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ В МЕМОРІАЛЬНІЙ ЕКСПОЗИЦІЇ

Музей видатного українського архітектора Володимира Заболотного, окрім того, що є хранителем меморіальних речей та художніх цінностей, прагне бути інформатором та каталізатором стосунків між культурою минулого та майбутнього. Відповідно до цієї тези музей організовує свою наукову роботу з питань комплектування фондового зібрання та його відповідного експонування. Музейна експозиція присвячена життєдіяльності однієї постаті, проте збірка документальних джерел уможлиблює через призму особи Заболотного репрезентувати історію міста і, навіть, країни. У статті автор характеризує документальні джерела, що зберігаються в музеї, аналізує їх науковий потенціал.

Ключові слова: експонати, інформаційні носії, комплектування фондів, експозиція, меморіальні речі, письмові джерела, науково-дослідна робота.

Меморіальний музей архітектора Володимира Гнатовича Заболотного створений з метою засвідчення великих здобутків видатного українського зодчого ХХ століття.

За період свого існування, 1962–2009 рр., музей постійно розвивав своє першочергове завдання: меморіальне висвітлення життя архітектора, його творчої діяльності. Починаючи з 1962 і до 1983 року, експозиція займала три кімнати і була вирішена прийомом простого показу світлин, особистих речей та натуралістичного відтворення куточка майстерні і робочого стола архітектора. В основу експозиції було покладено висвітлення фактів біографії у хронологічному порядку. Увага акцентувалась більше на громадській та політичній діяльності В. Г. Заболотного, аніж на його внутрішньому естетичному світосприйнятті. Найперша експозиція була перенасичена різноманітними грамотами, подяками, вітаннями, нагородами, листівками, цитатами про великі здобутки академіка В. Заболотного. Відчувався тенденційний та заполітизований підхід у її побудові¹.

Послідовне вивчення працівниками музею біографії Володимира Гнатовича, особливо переяславського періоду життя, спонукало до перегляду концептуальних засад експозиційних рішень. В їх основу був покладений принцип єдності історичного, документального та художніх начал з максимальним уведенням до візуального ряду артефактів місцевої історії.

Визначені критерії спонукали до посиленої збиральницької роботи насамперед речового

матеріалу з метою представлення обдарованої особистості. Тому, на прохання працівників музею, упродовж 1980–1989 рр. вдовою архітектора було передано до музею 120 живописних робіт митця. Найбільшу історико-мистецьку цінність становлять акварелі з архітектурними краєвидами Переяслава, Києва, Чернігова, а саме: “Преображенська церква. Переяслав. 1923 р.”, “Покровська церква. Переяслав. 1924 р.”, “Видубицький монастир. Київ. Серпень. 1926 р.”, “Деталь церковної споруди. Київ 1927 р.”, “Вознесенський монастир, акварель. Переяслав. 1935 р.”, “Андріївська церква. Київ. 1947 р.”, “Могила (козацька) над Дніпром. Зарубинці. 1949 р.” “Софія Київська. 1952 р.”, “Софія Київська. Деталь. 1952 р.”, “Іллінська церква. 1953 р. Чернігів”, “Петропавлівська церква. 1958 р. Чернігів”².

Наступним кроком, що сприяв поповненню фондів краєзнавчими матеріалами, стало експозиційне завдання: висвітлення науково-організаційної діяльності Володимира Заболотного — президента Академії Архітектури України. Виставити для огляду лише адміністративні постанови та розпорядження, мандати та посвідчення було б досить нудно й одноманітно. 1983 року музей отримав меблі з будинку Верховної Ради України, які були виконані за ескізами Володимира Гнатовича. Оригінальні малюнки, креслення, проекти, макети, світлини, зразки кераміки та будівельних матеріалів, авторські меблі стали не просто експонатами, вони є свідками наукових досягнень архітектора Заболотного й од-

ночасно носіями — інформаторами окремого етапу розвитку будівельної науки України у 30–60 роках ХХ століття. Повноцінну і об'єктивну картину репрезентації цієї теми забезпечили різноманітні видання редактовані Заболотним, проекти, креслення, макети творчої майстерні зодчого.

В умовах ХХІ століття головним завданням музею стало одночасне з меморіальним інтерактивне, комплексне представлення досягнень вченого. Згідно з завданням в системі музейної експозиції створений певний адаптований простір. Відвідувач включений в ситуації: в гостях в українській родині, архітектора-творця, митця-естета.

Стационарна експозиція розміщена в чотирьох залах, де кожна кімната — окремий розділ експозиції, що стимулює й поглиблює процес пізнання особистості Заболотного В. Г. Звичайно, у візуальному ряді домінантами виступають особисті речі й доробки архітектора, але їх змістове наповнення уможлиблює репрезентувати історію міста й, навіть, країни. Експозиція побудована згідно з біографічними, ретроспективними та монографічними принципами, які забезпечують ґрунтовну презентацію історичної й мистецької цінності представленого матеріалу.

Перша зала — увідна частина експозиції, присвячується історії родини, міста, де народився й виріс архітектор. Витоки таланту видатного митця були виплекані й живилися усталеними народними звичаями та традиціями, що панували в родині, серед переяславської громади в роки його дитинства та юності. Тому вихідним став ступінь інформаційності насамперед музейного приміщення, а саме будинку, де минуло дитинство та юність архітектора. Родинний будинок дерев'яний споруджений у 1911 році за авторським проектом знаного переяславського народного майстра Гната Заболотного та вдосконалений перебудовою у 1956 році його сином, вже відомим українським архітектором Володимиром Заболотним. Споруда, витворена думками двох непересічних переяславців, несе в собі унікальну інформацію про смаки й уподобання городян в архітектурно-будівельній практиці українських Наддніпрянських містечок початку ХХ століття. Такі екземпляри вже стали на Україні досить рідкісними. Зважаючи на те, що народне мистецтво стало первинною мистецькою освітою Володимира Заболотного, у першій залі увагу акцентовано на тих пред-

метах, творцями яких були батьки Заболотного, насамперед це меблі, килими, рушники, золоті вироби батька. Інтер'єр передньої кімнати оформлений максимально наближено до того, який існував за часів юності архітектора і був притаманний тогочасним переяславським оселям. Максимально використані сімейні фотодокументи 1908–1930 рр., які представлені світлинами батьків, сестри Варвари (по чоловіку Левицька, відомої дослідниці мозаїк Софії Київської та Михайлівського Золотоверхого), однокласників та викладачів переяславської чоловічої гімназії. Потужним інформаційним джерелом з місцевої історії виступають фотодокументи краєвидів Переяслава поч. ХХ ст., а також їх живописне рішення, виконане В. Заболотним у 1918–1935 роках. Художні роботи Заболотного є виключно цінним джерелом. У першу чергу такими є його акварелі, на яких зафіксовані культові споруди та об'єкти народного житла, вулиці міста Переяслава станом на 1918–1956 роки, які на сьогодні докорінно змінили свій вигляд.

Таким чином представлені артефакти розкривають не тільки особистість Заболотного, але й культуру народу, яка формувала його свідомість, врешті живила талант зодчого.

Не менш потужно краєзнавча тема розкривається в майстерні, яка є третьою оглядовою залю. Експозиція не просто відображає здобутки митця в різних галузях архітектурної науки: містобудівництві, проектуванні громадських та житлових будинків, декоративному мистецтві, але й засвідчує розвиток архітектурної науки в Україні в середині ХХ ст. Експозиційна будова складається з окремих куточків — презентантів окремих тем: куточок дизайнера (макет триумфальної арки, архітектурна кераміка), куточок президента Академії архітектури (вмонтована шафа-вітрина з документально речовим матеріалом), куточок столяра (вітрина-шафа зі столярними інструментами, пресом для книжок, стільчиками, виготовленими власноруч Заболотним), куточок художника (станок, мольберт, шезлонг). Об'єднуючими елементами експозиції стали численні ескізи, малюнки, проекти як самого Заболотного, так і його учнів — колег.

Джерелами локальної історії розвитку архітектури виступають тут особисті проекти зодчого по реконструкції села Карань, малюнки по створенню пам'ятника “Трубіж-1” — монумента на честь 300-річчя Переяславської

угоди та пам'ятника гетьману Богдану Хмельницькому, фотодокументи археологічних розкопів переяславських давньоруських храмів. В цьому комплексі документальних артефактів особливий інтерес становлять креслення архітектора по реконструкції церкви Спаса та дзвіниці XVIII ст. в місті Переяславі-Хмельницькому. Виконав свої проекти Володимир Гнатович в Києві у 1959 році, що й засвідчено автором особистим підписом. Проекти накреслені на окремих листках тонкого паперу і складаються з двох частин: загального вигляду споруди (акварель) та плану. Проект реставрації не був реалізований, але кресленики засвідчують досконалі знання їх автором конструктивних форм, притаманних українській народній дерев'яній архітектурі XVIII століття. Світлина 1953 р. розкопів переяславської Спаської церкви, серед яких зафіксований В. Заболотний разом з керівником експедиції М. Каргером, свідчить про небайдужість митця до переяславської старовини³. Інший фотознімок фіксує В. Заболотного, М. Сікорського, Р. Юру під час робочої наради по проведенню археологічних розкопок в Переяславі-Хмельницькому в 1958 р., коли академік В. Заболотний був головним консультантом в атрибуції будівельних залишків XI–XII ст.

Послідовне зібрання артефактів, пов'язаних з життям й творчістю однієї особи, уможливило примноження джерел локальної історії. Завдяки цілеспрямованій комплектації меморіальної колекції музею стає центром з вивчення творчої спадщини не лише В. Заболотного, але й авторських надбань учнів та колег зодчого. Таким чином за першим колом колекції стало утворюватись нове, індивідуальне, неповторне за підбором оригінальних експонатів. Наприкінці XX ст. відомі архітектори І. Косаревський, Д. Яблонський, Г. Лебедев передали до музею свої малюнки архітектурних пам'яток, які зафіксували розвиток архітектурного мистецтва України і Переяслава зокрема.

Графічні роботи, подаровані музею І. Косаревським у 1985 році, становлять велику наукову цінність, тому що фіксують стан збереження місцевих культових об'єктів після подій Другої світової війни. Всі малюнки: “Колегіум. Ліплення над вікном”, “Колегіум. Ліплення portalу”, “Фрагмент стіни Вознесенського собору”, “Вознесенський собор”, “Варваринська церква”, “Успенська церква”,

“Троїцька церква”, загальною кількістю сім одиниць виконані у 1946 р. графітним олівцем на тонкому папері (14×19 см) жовтого відтінку. Кожна робота датована і засвідчена автографом⁴.

У 1992 р., музейний фонд поповнили дві роботи Д. Яблонського: малюнок “Ліплення portalу переяславського колегіуму”, виконаний у 1953 р. графітним олівцем, та кресленик “Portal семінарії”⁵.

Від кандидата архітектури Г. О. Лебедева того ж року надійшла збірка малюнків та креслеників традиційних сільських будівель XIX–XX століть, які він особисто виконав у 1936–1939 роках під час польових експедицій по Україні. З огляду на велике науково-теоретичне і практичне значення частина зазначених робіт була введена до наукового обігу Академією будівництва і архітектури. Тривалий час з 1956 по 1963 роки обміри зберігались в державному музеї архітектури і будівництва, але згодом, зі спогадів Г. Лебедева, через припинення діяльності Академії кресленики потрапили до списання за “не актуальністю” подальшого зберігання. Георгій Олександрович працював на той час в інституті теорії й історії архітектури, тому, довідавшись про майбутню долю малюнків, забрав їх до себе додому, де в нього зберігалась решта обмірів. Згодом дослідник передав роботи на постійне зберігання до меморіального музею свого вчителя Володимира Заболотного. Відомо, що Володимир Гнатович при розробці власних проектів сільського житла послуговувався вказаним матеріалом. Окрім нього, дослідник народного житла Віктор Петрович Самойлович частину матеріалів використав у своїй монографії “Народна творчість в архітектурі сільського житла”. Георгій Лебедев також опублікував декілька наукових статей, опрацювавши частину своїх креслеників. До музею надійшло 138 одиниць⁶. Вони виконані на тонкому папері олівцем та аквареллю і наклеєні на планшети з картону. Кожну роботу засвідчено автографом рисівника, також автором вказані назва поселення та будівлі, засвідчені дата спорудження об'єкта, вказані масштабні обміри та час виконання малюнка.

Кількісно найбільшу групу малюнків становлять зразки архітектури Полтавського регіону — 113 одиниць. На них засвідчені різнотипні житла, господарчі споруди. Кресленики дають змогу простежити не лише характерні для регіону конструктивні форми, а й декору-

вання будівель, тому що значна кількість робіт виконана в техніці акварелі. Докладно репрезентовані Г. Лебедевим села Шишаки (21 одиниця), Баранівка (26 одн.), Великий Перевіз (13 одн.), Диканька (11 одн.). Особливий інтерес в цій групі становлять чотири планшети, на яких автором зафіксований рідкісний зразок житла — “мита хата” з села Великий Перевіз. Окрему групу креслеників (10 одн.) становлять планшети, на яких зафіксовано варіанти вирішення одного й того ж конструктивного елемента в різних селах Полтавщини.

Окрім сіл Полтавської області, автором були здійснені обміри будівель в селах Тальнівського району Київщини (суч. Черкаська область) — 20 одиниць, та Чернігівської області — 5 одиниць.

Кресленики характеризуються кваліфікованим вибором типових видів житла і господарських споруд, документально відображають архітектуру народного житла України, більша частина якого вже не збереглась, тому мають особливу цінність.

На початку двадцять першого століття невеличкий провінційний музей перетворився на досить потужний науковий підрозділ Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”. Меморіальний музей став центром по збереженню наукових досягнень не лише академіка архітектури В. Г. Заболотного, але й з вивчення архітектурної спадщини Переяславщини. Завдяки документальним джерелам музей має можливість представити архітектуру та людський фактор міста,

зв’язки В. Заболотного з переяславцями, друзями, рідними.

Дослідження локальної історії спричиняють відродження духовності, свідомості, тому формування банку даних краєзнавчого характеру стає важливою часткою наукової роботи меморіального музею. Потреба у краєзнавчій інформації є актуальною, бо, наприклад, упродовж останніх десяти років до музею було подано 134 запити. Зокрема, надані історико-бібліографічні відомості з біографії діячів культури краю, розвитку освіти міста, історії культових споруд, етнографії регіону, родоводам знатних переяславських міщанських та козацьких родин, топоніміки, а найголовніше архітектурі міста. Підсумком багаторічних досліджень, збиральницької роботи стала монографія “Православні храми Переяславщини. Історія. Дослідження. Сучасність”, видана меморіальним музеєм В. Заболотного спільно з Міністерством освіти і науки України, Переяслав-Хмельницьким державним педагогічним університетом ім. Г. Сковороди, Лабораторією археологічних досліджень при кафедрі історії та культури України Інституту археології НАН України у 2007 року⁷.

Музей Заболотного на даному етапі функціонування можна визнати як музей комплексного профілю: це і меморіальний, науковий, культурно-історичний, етнографічний, художній, адже володіє різноманітними оригінальними науковими, естетичними і загальноосвітніми матеріалами, які допомагають не тільки зберігати й пропагувати досягнення вченого, але й вивчати національну спадщину України.

Джерела та література

- 1 *Набок Л.* Меморіальний музей В. Заболотного — шляхи вдосконалення // Наукове видання “PEREYASLAVICA”. Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”. — Збірник наукових статей. — Випуск 2(4). — Київ: Міленіум, 2008. — С. 272–277.
- 2 Меморіальний музей архітектора В. Г. Заболотного. Основний фонд збереження. Інв. №№ 3-934; 3-604; 3-265; 3-780; 3-574; Кв-14089; 3-72; ТЗ-2275; 3-694; 3-778.
- 3 Там само. Інв. №№ 3-865; 3-866; 3-713.
- 4 Там само. Інв. №№ 3-597; 3-598; 3-599; 3-600; 3-601; 3-602; 3-603.
- 5 Там само. Інв. №№ 3-867; 3-875.
- 6 Там само. Інв. №№ М-2444 — М-2694.
- 7 *Набок Л., Колибенко О.* Православні храми Переяславщини. Історія. Дослідження. Сучасність // Наукове видання — Київ: Видавничий дім від “А” до “Я”, 2007. — 175 с.

Людмила Набок

Источники локальной истории в мемориальной экспозиции

Музей известного украинского архитектора Владимира Заболотного является не только хранителем мемориальных вещей и художественных ценностей, он стремится быть катализатором отношений между культурами прошедших и будущих поколений. Соответственно данному тезису музей организывает свою научную работу по вопросам комплектации фондовой коллекции, а также её соответствующего экспонирования. Несмотря на то, что экспозиция музея посвящена жизни и творчеству одной личности, собрание документальных источников предоставляет возможность изучать местные аспекты истории, а также особенности традиционной культуры Украины. В статье автор характеризует документальные источники, хранящиеся в музее, анализирует их научный потенциал.

Ключевые слова: экспонаты, информационные носители, комплектация фондов, экспозиция, мемориальные вещи, письменные источники, научно-исследовательская работа.

Ljudmila Nabok

The local history sources in memorial exposition

Museum of the known Ukrainian architect Vladimir Zabolotnogo is not only the keeper of memorial things and artistic values, he aims to be the catalyst of relations between the cultures of the last and future generations. According to this thesis a museum organizes the advanced study on questions of acquisition of fund collection, and also its proper exhibiting. In spite of the fact that the display of museum is devoted life and creation of one person, collection of documentary sources is given by possibility to study the local aspects of history, and also features of traditional culture of Ukraine. In the article an author characterizes documentary sources, kept in a museum, analyses their scientific potential.

Key words: exhibit, information transmitter, collecting stocks, exposition, memorial things, writings sourced, research woke.

